

Education Review Journal

A peer-reviewed open -access journal indexed in NepJol

ISSN 2976-1182(Print)

Published by Education Review Office, Nepal

Article History: Received on 8 May 2025; Accepted on 6 July 2025

DOI: <https://doi.org/10.3126/erj.v2i01.86409>

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रका कार्य, अनुभव र भावी प्राथमिकता

जयराम अधिकारी

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र

यसका लेखक श्री जयराम अधिकारी (<https://orcid.org/0009-0003-1999-4017>)

नेपाल सरकारका सहसचिव र हाल शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रका महानिर्देशक हुनुहुन्छ। यस लेखका बारेमा थप कुरा बुझ्नु परेमा उहाँको इमेल ठेगाना jayaram2066@gmail.com मा पत्राचार गर्न सकिनेछ।

लेखसार

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको मूल कार्य विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर परीक्षण हो। विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिको परीक्षण, विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण, प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकास स्तरको मापन, प्रधानाध्यापकहरूको नेतृत्व कार्यसम्पादन परीक्षण, सेवा प्रवाह तथा सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण, सिकाइ आपूर्णका लागि निदानात्मक परीक्षणको साधन विकास, समसामयिक शैक्षिक मुद्दामा अनुसन्धानलगायतका कार्य केन्द्रबाट भइरहेका छन्। केन्द्रबाट भएका अध्ययनहरूबाट सुधारका लागि प्रामाणिक आधार तय भएका छन्। यी विभिन्न परीक्षण र अध्ययनका निचोडबाट विद्यालय शिक्षामा कार्यरत शिक्षक, व्यवस्थापक, नीतिनिर्माता तथा सरोकारवालाका लागि शैक्षिक सुधारका कार्यहरू गर्न मदत पुगेको छ। काम गर्ने सिलसिलामा भएका अनुभवलाई सिकाइका रूपमा अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिएको छ। केन्द्रमा काम गर्दाको अनुभव, परीक्षणका निर्मित साधन, पद्धति, प्रयुक्त प्रविधि, प्रतिवेदन, सुझावहरूको कार्यान्वयनलगायत विषयमा प्राप्त अनुभव यस आलेखका विषय हुन्। कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुभव, सरोकारवालासँगको अन्तरक्रिया तथा केन्द्रमा रहेका अभिलेख तथा प्रतिवेदनहरूका आधारमा यो लेख तयार पारिएको छ।

मुख्य शब्दहरू: सिकाइ उपलब्धि परीक्षण, कार्यसम्पादन परीक्षण, सुझाव कार्यान्वयन, क्षमता विकास, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण ।

विषय प्रवेश

शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि तथा प्रविधि मन्त्रालयअन्तर्गत विद्यालय शिक्षाका विषयमा अनुसन्धान गर्ने प्रयोजनले स्थापना भएको सङ्गठन हो । शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा ७ ख.(१) अनुसार विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर परीक्षण गर्ने समेतको कामका लागि केन्द्रको स्थापना गरिएको हो । विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण, विद्यालय तथा शैक्षिक निकायहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण र शैक्षिक मुद्दाहरूमा अनुसन्धानका कार्य यस केन्द्रबाट हुँदै आएका छन् । केन्द्रबाट विद्यालय शिक्षासम्बन्धी विभिन्न विषयहरूमा अनुसन्धान भई प्रतिवेदन प्रकाशन र नीति तथा कार्यक्रमा सुधारका लागि सम्बन्धित निकायमा सिफारिसका कार्यहरू भएका छन् (शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र [शैगुपके], २०७४) ।

केन्द्रले हालसम्म गरेका काममध्ये विद्यार्थीको उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण एक हो । यसअन्तर्गत विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण (National Assessment of Student Achievement, NASA) कक्षा ५, ८ र १० मा सञ्चालन हुँदै आएको छ । यस परीक्षणमा नेपाली, English, गणित र विज्ञान तथा प्रविधि तथा प्रविधि विषयमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गरिएको छ । यस्तै कक्षा ३ का विद्यार्थीका लागि पठन तथा गणितीय सिपको राष्ट्रिय परीक्षण (National Assessment of Reading and Numeracy, NARN) गरिँदै आएको छ । हालसम्म विद्यार्थी उपलब्धिको परीक्षणअन्तर्गत सञ्चालित १५ ओटा यस्ता अनुसन्धानले विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रममा आधारित भई सिकाइ उपलब्धिको मापन र पृष्ठभूमिजन्य सूचनाका आधारमा उपलब्धिको अवस्था विश्लेषण गर्ने कार्य गरेका छन् (शैगुपके, २०८१) । यसै गरी केन्द्रबाट हालसम्म सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालय, साविकका जिल्ला शिक्षा कार्यालय, स्रोतकेन्द्र, शिक्षा तालिम केन्द्र, प्रदेश सरकार मातहतका शिक्षा विकास निर्देशनालय, शैक्षिक कार्यक्रम वा परियोजनाको कार्यसम्पादन परीक्षण भएको छ । यस्तै प्रधानाध्यापकहरूको नेतृत्व कार्यसम्पादन परीक्षणको कार्य पनि भएको छ । स्थानीय तहको शिक्षासम्बन्धी महाशाखा वा शाखाको सेवा प्रवाहसम्बन्धी अध्ययन भएको छ । कार्यसम्पादन परीक्षण तथा सेवा प्रवाहसम्बन्धी अध्ययनमा सेवाग्राही सन्तुष्टिलाई अभिन्न अङ्ग बनाइएको छ । यस्तै गरी यस केन्द्रबाट शिक्षासम्बन्धी समसामयिक विषयमा अनुसन्धानहरू

भएका छन् (शैगुपके, २०८१ क)। केन्द्रले आफैँले गरेका अध्ययनका प्राप्तिमा आधारित भएर थप सघन र गुणात्मक ढाँचाका अनुसन्धानहरू पनि भएका छन्।

हालसम्म भएका अनुसन्धानका प्रकाशित अप्रकाशित प्रतिवेदनहरू, कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुभव, संलग्न विज्ञ, सरोकारवाला तथा केन्द्रका कर्मचारीहरूसँग विभिन्न समयमा भएको अन्तरक्रियाको अनुभवका आधारमा यो लेख तयार पारिएको छ। लेखमा केन्द्रका कार्यक्रम कार्यान्वयनका अनुभव र यससम्बन्धी भावी सम्भावना र कार्य प्राथमिकताहरूमा छलफल गरिएको छ। यस्तै केन्द्रबाट आगामी दिनमा गर्न सकिने कार्य, कार्यान्वयनको अनुभव र प्राथमिकताका विषयमा चर्चा गरिएको छ।

विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण

केन्द्रले विद्यालयका प्रकार, विद्यार्थीका लैङ्गिक र अन्य पृष्ठभूमिसँग सम्बन्धित चरहरूमा प्रदेश स्तरसम्म खण्डीकृत गरी नतिजाको प्रस्तुत गर्न मिल्ने गरी आवश्यक आकारमा नमुना छनोट गरी विद्यार्थी उपलब्धिको राष्ट्रिय परीक्षण सञ्चालन गर्दछ। कक्षा ३ मा हुने पठन र गणितीय सिपको राष्ट्रिय परीक्षणमा नेपाली भाषा र गणित विषयको मौखिक तथा लिखित परीक्षण गरिन्छ। यस्तै, कक्षा ५, ८ र १० मा नेपाली, English, गणित र विज्ञान तथा प्रविधि तथा प्रविधि विषय समावेश गरी उपलब्धि परीक्षण गरिएको छ। यस्ता उपलब्धि परीक्षणमा विद्यार्थी उपलब्धिको वर्तमान अवस्था कस्तो छ भन्ने उजागर गर्ने मात्र होइन; विद्यार्थी, शिक्षक र विद्यालयको पृष्ठभूमिजन्य सूचनासमेत सङ्कलन गरी सिकाइ उपलब्धिको विश्लेषण गर्ने गरिएको छ। हालसम्म केन्द्रबाट कक्षा ३, ५, ८ र १० का कुल १५ ओटा सिकाइ उपलब्धि परीक्षण कार्य सम्पन्न भएका छन्। कक्षा ५, ८ र १० को परीक्षणको नतिजा विश्लेषणमा सन् २०१७ पूर्व शास्त्रीय परीक्षण सिद्धान्तको प्रयोग गर्ने अभ्यास तत्पश्चात् आइटम रेस्पोन्स सिद्धान्तका आधारमा हुँदै आएको छ (शैगुपके, २०८१ क)।

सिकाइ उपलब्धिसम्बन्धमा हालसम्मका अध्ययनका केही समान निष्कर्ष छन्। विद्यार्थीको समग्र औसत सिकाइ उपलब्धि कमजोर छ, उच्च दक्षताका प्रश्नहरू समाधान गर्ने विद्यार्थीहरूको प्रतिशत थोरै छ। सिकाइ उपलब्धिमा पनि विभिन्न आधारमा भिन्नता, असमानताहरू छन्। प्रदेशगत सिकाइ उपलब्धिमा ठुलो अन्तर छ। गाउँपालिका र नगरपालिकाबिच, छात्र छात्राबिच, सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबिच, सिकाइ उपलब्धिमा अन्तर देखिएको छ। यस्तै सीमान्तकृत समुदायको सिकाइ उपलब्धि कमजोर देखिएको छ। यस विषयमा सिकाइमा प्रभाव पार्ने पक्षहरूको पहिचान भएको छ। विद्यार्थी, विद्यालय वातावरण, शिक्षक, घरपरिवारको आर्थिक सामाजिक अवस्थाका

विभिन्न चरहरूसँग सिकाइ उपलब्धिको सहसम्बन्ध देखिन्छ । यसै गरी बालबालिकाले विद्यालयमा कुनै न कुनै स्वरूपको बुलिङ, दुर्व्यवहार अनुभव गरेका छन्, यसको प्रभाव सिकाइमा देखिएको छ; जुन अपेक्षित विषय भने होइन (शैगुपके, २०७६, २०८०, २०८१ क, ERO 2025a, 2025b) । यसले विद्यालयको सिकाइ वातावरण बालमैत्री तथा सिकाइमैत्री छैन भन्ने सङ्केत गर्छ ।

सिकाइ उपलब्धि परीक्षणसम्बन्धी अनुसन्धानको निचोडबाट सिकाइ सुधार सम्बद्ध सुझाव प्राप्त भएका छन् । यस्ता अध्ययनबाट प्राप्त सुझावहरू; कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइ सुधारका विशेष अभियानहरू सञ्चालन गर्ने, सिकाइ उपलब्धिमा रहेका असमानता न्यूनीकरणका क्षेत्र विशेष रणनीति तय गरी कार्यान्वयन गर्ने, सिकाइमा रहेको आर्थिक सामाजिक अवस्थाको प्रभाव कम गर्न सिकाइका लागि सुविधाहरू विस्तार गर्ने, विद्यार्थी सिकाइमा अभिभावकको सहभागिता संलग्नता बढाउने, आधारभूत भाषिक तथा गणितीय साक्षरता विकासका कार्य गर्ने, बालमैत्री वातावरण, उपचारात्मक सिकाइ, वैयक्तिक सिकाइ सहायतालगायतका सुझावहरू (शैगुपके, २०७६, २०८०, २०८१ क ; ERO 2025a, 2025b) दिइएका छन् । अध्ययनको उपयोगितातर्फ विचार गर्दा, यी सुझावहरूलाई सम्बद्ध निकायहरूले महत्त्वका साथ ग्रहण गरी कार्यान्वयनमा तत्परता देखाएमा र सोबाट सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्न सहयोग पुगी अध्ययनले वास्तविक अर्थमा सार्थकता प्राप्त गर्ने देखिन्छ ।

सिकाइ उपलब्धिको सूक्ष्म विश्लेषण गर्ने, पाठ्यक्रम कार्यान्वयनसम्बन्धी सान्दर्भिक सूचना प्राप्त गरी विश्लेषण गर्ने, शिक्षकको पेसागत विकासका आवश्यकता पहिचान गर्ने, शिक्षा प्रणालीमा भएका प्रयासहरूको प्रभाव अध्ययन गर्ने, सूक्ष्म विश्लेषणसहितका ससाना प्रतिवेदनहरू थप विकास गर्ने, निकाय, कर्ता र सरोकारवालाका लागि उपयोगी विश्लेषण र प्रतिवेदन तयारी हुनुपर्ने अनुभव कार्यान्वयनका क्रममा प्राप्त भएका छन् । सम्बद्ध निकाय र कर्ताको सुधारप्रतिको उत्तरदायित्व पूरा गराउन निष्कर्ष र सुझावहरूको कार्यान्वयन गरिनु पर्छ । यसै गरी सरोकारवाला र यस अध्ययनमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई परीक्षणका प्राविधिक पक्षहरू बुझाउन व्यवस्थित अभिलेखन जरुरी देखिएको छ । Item Response Theory, मापन खाका, प्रश्न लेखन (Item Writing), पूर्व परीक्षण, प्रश्न विश्लेषण, नमुना छनोट, विद्यार्थीको निहित क्षमता निर्धारण, सिकाइका प्रभावक पक्षहरूको पहिचान गरी पृष्ठभूमि सूचनाको निर्धारण र विश्लेषण, तथ्याङ्क प्रविष्टि, तथ्याङ्कको सुरक्षालगायत विषयमा केन्द्रका आधार, दृष्टिकोण सरल भाषामा लिपिबद्ध गरी सरोकारवालालाई बुझाउनुपर्ने अनुभव हुन्छ ।

हालसम्मको कार्यअनुभवले केन्द्रले आफ्नै तथ्याङ्क प्रविष्टि सफ्टवेयर निर्माण गर्ने र तथ्याङ्क सुरक्षामा ध्यान दिने, परीक्षणका चक्रमा आपसी सम्बद्धता र निरन्तरता कायम गरी तुलनीय

बनाउनु पर्ने देखिएको छ। परीक्षणका प्राविधिक पक्षअन्तर्गत विश्वव्यापी अभ्यासहरूसमेत आवश्यक समेटी परीक्षण पद्धतिलाई सुदृढ बनाउने, राष्ट्रिय अन्तरराष्ट्रिय प्रतिवेदनका लागि समेत उपयुक्त हुने ढाँचा विकास गर्नुपर्ने देखिएको छ। यस सन्दर्भमा दिगो विकास लक्ष्यसम्बन्धी सिकाइ उपलब्धिको प्रतिवेदनका लागि उपयुक्त परीक्षण ढाँचा अवलम्बन गरिनुपर्ने देखिएको छ। सिकाइ उपलब्धि परीक्षणको मूलभूत विषय र विधा निर्धारण गर्ने, सम्भाव्य विषय वा परीक्षणका क्षेत्रहरू थप समेट्दै जाने; सिकाइ उपलब्धि मापनका संज्ञानात्मक आयामका अतिरिक्त कार्य व्यवहार, व्यावहारिक सिप, सामाजिक संवेगात्मक आयामहरूको परीक्षण गर्ने विषय केन्द्रका थप कार्यभार हुन सक्छन्। यस्तै सिकाइ उपलब्धि विश्लेषणमा सामयिक प्रविधिहरूको प्रयोग गर्ने, सबैले बुझ्ने गरी सिकाइ उपलब्धिका निष्कर्षहरू सार्वजनिक गरिनुपर्ने सरोकारवालाहरूको सुझावको पनि कार्यान्वयनका थप विषय हुन्।

सामुदायिक विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षण

केन्द्रबाट ७७ जिल्लाका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण एक चरणमा सम्पन्न भएको छ। केन्द्रको अभिलेखअनुसार हालसम्म ६३७० ओटा सामुदायिक विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण गरिएको छ। यस क्रममा आधारभूत तहका विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण गरिए पनि सो कार्यको विस्तार गरिएको छैन। कार्यसम्पादन परीक्षण भएपश्चात् माध्यमिक तह थप भएका विद्यालयहरू कार्यसम्पादन परीक्षणमा छुटेका छन्।

सामुदायिक विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षणका लागि लगानी, प्रक्रिया र उपलब्धि पक्ष समेटी प्रणालीगत रूपमा अध्ययन गरी नतिजा विश्लेषण र वर्गीकरण गरिएको छ (शैगुपके, २०८२)। कार्यसम्पादन परीक्षणको ढाँचा विकास गरी सोही आधारमा परीक्षण साधन विकास गर्ने गरिएको छ। यस क्रममा विद्यालयको कार्यसम्पादनको स्तर निर्धारण गर्न सूचकमा आधारित अङ्क प्रदान गर्ने कार्य गरिएको छ।

हालसम्म प्राप्त नतिजामा धेरै विद्यालयहरू सामान्य स्तरमा परेका देखिन्छन्। कार्यान्वयनका क्रममा सामुदायिक विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षणको ढाँचा र साधन अद्यावधिक गर्नुपर्ने सुझाव प्राप्त भएका छन्। हरेक वर्ष आवश्यक सुधार गरिएको भए पनि यी क्षेत्रमा नयाँ सूचक थप्ने, अङ्कभारमा समायोजन गर्नुपर्ने विषय छलफलमा उठ्ने गरेका छन्। यस साधन र कार्यलाई विद्यालय तहमा सामाजिक परीक्षण वा योजना निर्माण वा सुधारका उपयुक्त कार्यसँगै कार्यसम्पादन परीक्षणलाई जोड्न सकिन्छ। शैक्षिक सत्रको सुरुमा समीक्षाका आधारमा सुधार कार्य अगाडि बढाउन सकिन्छ। यसरी

निरन्तर रूपमा गरिने कार्यसम्पादन परीक्षण स्वमूल्याङ्कनमा आधारित वा स्थानीय तहबाट सञ्चालन गर्न सकिन्छ भने बाह्य विज्ञबाट हुने कार्यसम्पादन परीक्षणमा पनि सम्बन्धित संस्था, त्यहाँका सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सहभागिता अपेक्षित हुन्छ। हाल केन्द्रबाट सञ्चालित परीक्षणलाई पनि विज्ञसमूहबाट गर्ने, तथा स्थानीय तह र विद्यालयका कर्ता र सरोकारवालाको प्रतिबद्धतामा अगाडि बनाउन सकिन्छ। आधारभूत तहका विद्यालय, परम्परागत विद्यालयहरूमा यो कार्य थप विस्तार गर्नुपर्ने देखिएको छ। कार्यसम्पादन परीक्षणका स्वमूल्याङ्कन वा बाह्य जुनसुकै तरिकाबाट भए पनि यस कार्यमा सूचना प्रविधिका माध्यम, साधन वा अनलाईन पद्धति प्रयोगले सहज हुने देखिएको छ। यसबाट तथ्याङ्क व्यवस्थापन, प्रविष्टि, साधन छपाइका कार्य कम खर्चिलो हुने र कामलाई सरल बनाउन मदत पुग्नेछ।

आगामी दिनमा केन्द्रले गर्ने परीक्षणमा अनलाईनबाट सूचना प्राप्त गरी सङ्क्षिप्त लेखाजोखामार्फत विद्यालयको अवस्था पहिचान गरी थप परीक्षण र सुधार कार्य आवश्यक भएका वा राम्रो कार्यसम्पादन भएका विद्यालय पहिचान गर्न सकिनेछ। यसो गर्दा भएका विद्यालयको अवस्थामा सुधार गर्न र भएका राम्रा कार्यको प्रचार गर्न विद्यालय पहिचान गर्न सकिनेछ। त्यसरी पहिचान भएका विद्यालयमा विज्ञ समूहबाट थप गहन अध्ययन गर्न सकिनेछ। अनलाईनमार्फत सूचना प्राप्त गरी सङ्क्षिप्त लेखाजोखाका लागि सार्वजनिक आह्वान गर्ने, स्थानीय तहको संलग्नता सुनिश्चित भएपश्चात् सुधार र अनुसन्धानका कार्य एकसाथ सञ्चालन गर्न सकिन्छ। यसो हुँदा हाल परीक्षण गरिएझैं जिल्लाका सबै र ठुलो सङ्ख्यामा विद्यालयमा यो कार्य गर्नुभन्दा सीमित र आवश्यक सङ्ख्याका विद्यालयमा विज्ञ समूहबाट सघन अध्ययन गर्न सकिन्छ। साथै यसै आधारमा स्थानीय तहबाट सुधारका कार्यहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ। साथै हाल भइरहेको विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षण कार्यको थप विस्तार र सुधारका लागि प्रमाणको आधार निर्माण गर्ने यो कार्य स्थानीय तह र प्रदेश तहबाट पनि गर्न सकिनेछ। यस्तै केन्द्रबाट हाल भइरहेको शैक्षिक संस्था, कार्यक्रमको कार्यसम्पादन परीक्षणलाई पनि विस्तार गर्नुपर्ने देखिन्छ।

प्रधानाध्यापकको नेतृत्व कार्यसम्पादन परीक्षण

विद्यालयको प्रशासनिक तथा शैक्षणिक नेतृत्वकर्ता प्रधानाध्यापकको नेतृत्वले विद्यालयको सञ्चालन र उन्नयनमा महत्त्वपूर्ण स्थान राख्दछ। प्रधानाध्यापकको नेतृत्वको कार्यसम्पादन परीक्षणमा प्रधानाध्यापक सक्षमता प्रारूप २०८१ तथा नेतृत्वका अन्य विभिन्न पक्षहरूमा आधारित भई विकसित मापन खाका र साधनका आधारमा प्रधानाध्यापकको नेतृत्वको कार्यसम्पादन परीक्षण गरिएको छ।

यस परीक्षणमा विद्यालयको योजना, शिक्षण सिकाइ, व्यवस्थापन, सरोकारवालाको संलग्नता र सहकार्य, वैयक्तिक गुणहरू, नवप्रवर्तनात्मक अभ्यासहरू, सरोकारवालाको सन्तुष्टिलगायतका आधार र यसअन्तर्गतका सूचकहरू रहेका छन्। नमुना विद्यालयको हकमा थप सूचकसमेत रहेका छन् (शैगुपके, २०८१ ग; २०८१ घ)। यस परीक्षणबाट प्राप्त प्रमाणले नेतृत्वका विभिन्न अवस्थाका सूचना प्राप्त भई नीतिगत निर्णय, क्षमता विकासका कार्यमा आधार प्राप्त हुनेछ।

आ.व. २०८१/८२ मा सातै प्रदेशका ५० विद्यालयका प्रधानाध्यापकको नेतृत्व कार्यसम्पादन परीक्षण भएको छ। विद्यालयमा जिम्मेवारीको बाँडफाँड भएको, शैक्षणिक योजनाहरू निर्माण र कार्यान्वयन भएका, नतिजा विश्लेषण र प्रबोधीकरण, गुनासो सुनुवाइ, पूर्वाधार सुविधा विकासलगायतका कार्यहरू भएको परीक्षणबाट पाइएको छ। केन्द्रमा प्राप्त साधन विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीको नतिजा र सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कार्य गर्ने, पेसागत विकासका पर्याप्त अवसर सिर्जना गर्ने, भएको स्रोत सामग्री तथा पूर्वाधारको उपयोग गर्ने, विद्यालयलाई आवश्यक कार्यविधिहरू निर्माण गर्ने, लिखित निर्णय गर्ने र अभिलेख चुस्त बनाउने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई विस्तार गर्ने, सरोकारवालाको संलग्नता, सन्तुष्टि तथा शिक्षक उत्प्रेरणामा काम गर्नुपर्ने जस्ता सुधारका क्षेत्रहरू परीक्षणका क्रममा पाइएको छ।

विद्यालयको समग्र कार्यसम्पादनको सापेक्षतामा नेतृत्वलाई हेरिनु पर्ने अनुभव भएको छ। नीति, कानुन र सिद्धान्तको सापेक्षमा नेतृत्वको परीक्षण गरी प्राप्त सूचना, प्रमाणका आधारमा प्रधानाध्यापकको पेसागत विकास र यससम्बन्धी नीति कार्यक्रमको विकास गरिनुपर्ने देखिएको छ। आगामी दिनमा प्रधानाध्यापकको नेतृत्व परीक्षणको सुव्यवस्थित पद्धति विकास गर्ने, परीक्षणलाई सुधारसँगको आबद्ध गर्ने, यस अध्ययनमा प्रविधि र अनलाईन पद्धति प्रयोग गर्नुपर्ने देखिएको छ।

प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकास स्तरसम्बन्धी अध्ययन

केन्द्रबाट कक्षा १ मा अध्ययनरत बालबालिकाको सिकाइ तथा विकास स्तरको परीक्षण तथा बालविकास केन्द्रहरूसम्बद्ध तथ्याङ्क विश्लेषण गरिएको छ (Education Review Office [ERO], 2024)। कक्षा १ मा अध्ययनरत बालबालिकाको विकास र उनीहरूको विद्यालयको तयारी अवस्था कस्तो छ भनी यस अध्ययनले देखाउँछ। यस अध्ययनमा बालबालिकासँग खेल वा क्रियाकलापको माध्यमबाट उनीहरूको शारीरिक, बौद्धिक, भाषिक, सामाजिक संवेगात्मक आयाममा भएको विकास वा सिकाइ मापन गरिएको छ। साथै बाल विकास केन्द्रका सहजकर्ता, पूर्वाधार तथा सुविधा, क्रियाकलापहरूसम्बन्धी सूचनाहरूसमेत सङ्कलन गरिएको छ। बालबालिकाको विद्यालय

तयारीको अध्ययनका लागि उनीहरूले सम्पादन गर्न सकेका कामका आधारमा विज्ञ विकास र सिकाइको स्तर निर्धारणका लागि अङ्कन र यसको व्याख्या आधार तय गरिएको छ (ERO, 2024) ।

सन् २०२२ मा भएको अध्ययनको हालै प्रकाशित प्रतिवेदनअनुसार कक्षा १ मा अध्ययनरत ४९.११% बालबालिकाको विकास र सिकाइको स्तर सही छ, बाँकी बालबालिकाका लागि विकास र सिकाइमा थप ध्यान दिनुपर्ने देखिएको छ। बालबालिकाको विकासात्मक पक्षहरू, शारीरिक, संज्ञानात्मक, भाषिक, सामाजिक संवेगात्मक पक्षमध्ये सामाजिक संवेगात्मक पक्षको विकास अन्य पक्षको तुलनामा कमजोर देखिन्छ। विकास र सिकाइको अवस्थामा विभिन्न आधारमा भिन्नता देखिन्छ। बालविकास केन्द्रमा सिकाइ कुना व्यवस्थापन, सामग्री व्यवस्थापन, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक प्रयोग, बाल विकास सहजकर्ताको शैक्षिक योग्यता, सिकाइ क्रियाकलाप र गृहकार्यजस्ता विषयमा गरिएको विश्लेषणले सुधारका विषयक्षेत्र औँल्याएको छन् (ERO, 2024) ।

यस अध्ययनको नमुना सङ्ख्या बढाउने, कम विद्यार्थी भएका साना विद्यालयका बालबालिकालाई पनि अध्ययनमा समेट्ने विषय छलफलमा आएका छन् । अन्य देशमा भएका अनुसन्धानसापेक्ष मापन खाका विकास गर्ने, प्रश्न तथा साधन अद्यावधिक गर्ने, यससम्बन्धी अध्ययन विधिको निरन्तरता आदि विषय प्राथमिकताका विषय हुन् ।

स्थानीय तहबाट हुने सिकाइ उपलब्धि परीक्षणमा प्राविधिक सहजीकरण

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ ज, को व्यवस्थाअनुसार स्थानीय तहमा सिकाइ उपलब्धि परीक्षण र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी रहेको छ। विगतमा पनि स्रोतकेन्द्र तहसम्म सिकाइ उपलब्धि परीक्षण र विश्लेषणका कार्यहरू भएका थिए । हालसम्म केन्द्रबाट हुने सिकाइ उपलब्धिसम्बन्धी परीक्षणमा नमुना छनोटका कारण प्रदेश तहको मात्र सिकाइ उपलब्धि विश्लेषण गर्न सकिने अवस्था छ । स्थानीय तहमा भएका प्रयासको प्रभाव लेखाजोखा गर्ने, नीति निर्माणको आधार बनाउने, मूल्याङ्कन र उत्तरदायित्व प्रणाली निर्माण गर्ने प्रयोजनका लागि स्थानीय तहमा पनि निश्चित कक्षाका मूल विषयहरू समेटी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गर्नु आवश्यक हुन्छ । यस विषयमा केन्द्रबाट प्राविधिक सहजीकरणका कार्य प्रारम्भ भएका छन् ।

सिकाइ उपलब्धि मापनमा केही स्थानीय तहमा अभ्यासहरू भएका छन् । भएका अभ्यासमा विविधता देखिन्छ । परीक्षणको कक्षा, विषय, समय अवधि, परीक्षणमा सहभागी विद्यार्थी छनोट, साधन निर्माण, पृष्ठभूमि सूचना सङ्कलन, नतिजाको विश्लेषण, व्याख्या आधार र स्तर निर्धारण, विश्लेषणमा विद्यालय, विद्यार्थी किटान गर्ने नगर्ने विषयमा विभिन्न स्थानीय तहका फरक फरक

अभ्यासहरू देखिन्छन्। स्थानीय तहबाट भएका सिकाइ उपलब्धि परीक्षण कार्यको समीक्षा गरी यस कार्यमा प्राविधिक सहजीकरण गर्न क्रममा केन्द्रले आफ्ना अनुभव उपयोग गर्न सक्छ। केन्द्रमा हाल भएकै अभ्यास विस्तार गरी हरेक स्थानीय तहसम्म नमुना छनोट गर्ने वा केन्द्रबाट विकसित साधन प्रयोग गरी स्थानीयले परीक्षण सञ्चालन गर्ने र तथ्याङ्क एकीकृत गर्ने वा हरेक स्थानीय तहमा आवश्यकताअनुसार विषय समेटी उपयुक्त कक्षामा अलग अलग परीक्षण सञ्चालन गर्ने तरिका यसका लागि अपनाउन सकिन्छ।

कुनै एक स्थानीय तहले आफ्नो मापन खाकाबमोजिम छानिएका कक्षा र विषयमा परीक्षण सञ्चालन गरी प्राप्त तथ्याङ्क अन्य स्थानीय निकायसँग तुलना गर्न नसकिने पनि हुन सक्छ। परीक्षणमा कुन कुन विषय समेट्ने? एकै विद्यार्थीमा सबै विषयका प्रश्नको परीक्षण हुने वा नहुने? परीक्षणको समय अवधि, अन्तर कति हुने? अध्ययनका लागि बालबालिका नमुना छनोट विधि वा जनगणना विधि के आधारमा लिने? यी प्रश्नहरूको जवाफका आधारमा परीक्षणको ढाँचा तय गर्न सकिन्छ। स्थानीय तहको परिवेश, त्यहाँ रहेको विद्यालय र विद्यार्थी सङ्ख्याले पनि यस विषयको निर्णयमा प्रभाव पार्छन्। उपलब्धि परीक्षणको खाका, प्रश्नको प्रकार, सङ्ख्या र यसको निर्माण तथा सम्पादनको विषय, अनुसन्धानका लागि पृष्ठभूमिजन्य सूचना सङ्कलन, विश्लेषणलगायतका विषयहरू समेटिने मार्गदर्शनले स्थानीय तहलाई यस कार्य गर्न सहज हुनेछ। केन्द्रबाट सहजीकरण पुस्तिका निर्माण र क्षमता विकासका कार्यहरूको सुरुआत भएकोमा यसलाई विस्तार र सुदृढ बनाउनुपर्ने देखिन्छ। स्थानीय तहमा सिकाइ उपलब्धि मापनको प्रयोजन के हो? सिकाइको अवस्थाबोध, सुधार, कर्ताको उत्तरदायित्व, पाठ्यक्रम कार्यान्वयन, शिक्षक पेसागत विकासलगायत के के विषयमा यसले मार्गदर्शन गर्नुपर्ने हो? यस विषयलाई ध्यानमा राखी सिकाइ उपलब्धि मापनको उपयुक्त खाका र साधन विकास एवम् कार्यान्वयन गरिनुपर्छ।

अभिलेखन, प्रकाशन र प्रबोधीकरण

केन्द्रबाट भएका अध्ययनमा नमुना छनोटको विवरण, विकसित मापन खाका, पूर्व परीक्षणमा गएका तथा परीक्षणमा प्रयोग भएका प्रश्नहरू, पृष्ठभूमि सूचना प्रश्नावली, अङ्कन आधार र रुब्रिक्स आदिको विद्युतीय तथा कागजी अभिलेख राख्ने र तिनको सुरक्षा गर्ने काम केन्द्रको संस्थागत स्मरणका लागि महत्त्वपूर्ण काम हो। तथ्याङ्क विश्लेषणका तालिकाहरू, पूर्व परीक्षण तथा मूल परीक्षणका तथ्याङ्क केन्द्रमा लामो अवधिसम्म सुरक्षित राखिनुपर्ने हुन्छ। यसका लागि उपयुक्त सफ्टवेयर विकास र प्रयोग हुनुपर्ने अनुभव भएको छ। केन्द्रका सिकाइ उपलब्धि परीक्षण,

कार्यसम्पादन परीक्षणलगायत अध्ययनका आआफ्नै प्रविधि, साधन, अवधारणा, विश्लेषण र उपयोग तरिका छन्, त्यसलाई एकल सङ्ग्रह तयार पारी सरोकारवालासमक्ष पुऱ्याउनुपर्ने देखिन्छ। यस विषयमा केही कार्य निरन्तर भइरहेका छन्।

तथ्याङ्कको सुरक्षा र तिनको बहुउपयोग केन्द्रको प्राथमिकताको काम हो। केन्द्रको आफ्नो अभिलेख र विश्लेषणका लागि सफ्टवेयर बनाउने, विद्युतीय सुरक्षण व्यवस्था मिलाउने, बाह्य उपयोगका लागि माग भएमा दिने व्यवस्था गर्नुपर्नेछ। भएका तथ्याङ्कको बहुआयामिक विश्लेषण गरी प्रतिवेदन तयार पारिएमा तथ्याङ्कको उपयोग बढेर जानेछ। यस्तै विविध कोणबाट तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्ने, लक्षित विषयका ससाना प्रकाशन गर्ने, पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्ने विषयगत क्षेत्र, उपक्षेत्रगत तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गर्ने, शिक्षकको पेसागत विकासका आवश्यकता पहिचान गर्न सहयोगी तथ्याङ्क र प्रमाणहरूको खोजी गर्नेलगायत कामहरू विस्तार गरिनुपर्ने देखिएको छ। वेबसाइटमार्फत अनुकूल ढाँचामा तथ्याङ्क प्राप्त गर्न सकिने पद्धति विकास गर्नुपर्ने अनुभव प्राप्त भएको छ। अनुसन्धानका निचोड र तथ्याङ्कको सहज पहुँच विकासका लागि थप कार्य गर्नुपर्ने देखिएको छ।

विश्वव्यापी अभ्याससँगको मिलान र नवप्रवर्तन

केन्द्रबाट गरिएका सिकाइ उपलब्धि परीक्षणमा अन्तरराष्ट्रिय तहमा प्रचलित PISA, TIMSS, PIRLS, विश्वव्यापी सक्षमता खाकालाई आधार मानिएको छ। केन्द्रबाट हुने अन्य परीक्षण, अनुसन्धानमा पनि अन्यत्र प्रचलित अभ्यासलाई आधार मानिएको छ। सिकाइ उपलब्धि परीक्षणसम्बन्धी विश्व अभ्यासहरूलाई समेट्ने, विश्वस्तरमा दिगो विकास लक्ष्यलगायत सम्बद्ध विषयमा नेपालले गर्नुपर्ने प्रतिवेदनका लागि तथ्याङ्कीय आधार विकास गरिनुपर्ने देखिन्छ। यस क्रममा मापनको खाका, प्रश्न निर्माण, परीक्षण साधन, विश्लेषणलगायत विषय अनुकूलन गरिनुपर्छ। प्रचलित परीक्षणका आधारहरूको उचित समावेशन तथा अन्तरराष्ट्रिय स्तरमा प्रतिवेदनका लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्कका लागि त्यसका ढाँचा र पद्धतिमा गरिनुपर्ने सुधारलाई निरन्तर समायोजन गर्नुपर्ने छ। यसका साथै संज्ञानात्मकबाहेकका कार्यव्यवहार, सामाजिक संवेगात्मक पक्ष, सिप र सक्षमताको परीक्षण, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगलगायत विषय नेपालको सन्दर्भमा विस्तार गर्नुपर्ने पक्षहरू हुन्।

क्षमता विकासको निरन्तरता, केन्द्रको सुदृढीकरण

केन्द्रमा कार्यरत कर्मचारी, सम्बद्ध विज्ञ, अनुसन्धानकर्ता लगायतको क्षमता विस्तार निरन्तर गरिनुपर्ने काम हो । केन्द्रको साधन विकास, मापन, तथ्याङ्क विश्लेषण लगायत अनुसन्धानका काममा संलग्न हुने जोडिने कर्मचारी, विषय विज्ञ, शिक्षक, परीक्षण सञ्चालक, अनुसन्धाकर्मीको अवधारणात्मक प्रस्टता र आवश्यक सिप विकास हुनु पर्छ। यसका लागि निरन्तर रूपमा भइआएका गोष्ठी, कार्यशालाका अवसरलाई थप विस्तार गरिनुपर्छ । केन्द्रले गरेका कामहरूको विषयमा थप अध्ययन, यससम्बन्धी विभिन्न देशमा भइरहेका अभ्यासको जानकारीका लागि देश तथा विदेशमा यससम्बन्धी अवसर विस्तार गरिनुपर्छ ।

साथै केन्द्रको क्षमता विकास वा सुदृढीकरणका लागि केन्द्रले प्रयोग गर्ने प्रविधि, सफ्टवेयर, जनशक्ति, पूर्वाधार, आबद्धता र सम्बन्धहरू, कार्य पद्धति, साधनहरू लगायतको उचित व्यवस्था र पर्याप्तता जरुरी हुन्छ ।

केन्द्र सम्बद्ध विषयमा हुने अनुसन्धानको निरन्तरताले पनि केन्द्रको सुदृढीकरणमा मदत पुग्छ । विद्यालय शिक्षाका विभिन्न विषय, खास समयमा देखिने विद्यालय शिक्षाका पेचिला विषयहरू, अन्तरसम्बन्धित विषयहरू, केन्द्रको आफ्नै पद्धति सुधार, आफ्नै कार्यमा मदत पुग्ने विषयमा अनुसन्धान कार्य निरन्तर हुनु जरुरी छ। यस विषयमा हालसम्म भएका अनुसन्धान हेर्दा केन्द्रका सिकाइ उपलब्धिका परीक्षणका निष्कर्षमा आधारित गुणात्मक अध्ययनहरू, शिक्षा प्रणालीका खास समयका प्राथमिकताहरू, केन्द्रको सुदृढीकरणमा मदत पुग्ने परीक्षणसम्बन्धी विश्वव्यापी अभ्यास वा नेपालका शिक्षा प्रणालीसम्बद्ध अध्ययनहरू भएको देखिन्छ।

गुणस्तर

केन्द्रको काम शिक्षाको गुणस्तरको परीक्षण हो । सिकाइ उपलब्धि, सक्षमताको उपल्लो स्तर, प्रणालीगत समग्र प्रभावकारिता, सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता, सरोकारवालाको सन्तुष्टि, तोकिएका आधारहरूको प्राप्तिका रूपमा गुणस्तरलाई लिई केन्द्रबाट परीक्षणका कामहरू भएका छन्। सिद्धान्त, नीति, कानून, पाठ्यक्रम, सिकाइ उपलब्धि, नतिजा वा परिणामका विभिन्न आधारमा परिभाषित गुणस्तर विद्यालय शिक्षाका सन्दर्भमा हाम्रो प्रयोजनका लागि के हो भनी परिभाषित गरिनुपर्ने आवश्यकता महसुस भएको छ। सिकाइ उपलब्धि दर्साउने अङ्क वा अक्षर, सिकाइको माध्यम भाषा, अतिरिक्त क्रियाकलाप र प्रदर्शन, अभिभावक र सरोकारवालाको सन्तुष्टि लगायतका विषय आम समुदायले गुणस्तरका रूपमा लिएको बहसमा अनुभूत हुन्छ। सिकारु, सिकाइ प्रक्रिया, परिणाम लगायत आधारहरू लाई गुणस्तर मान्ने; लगानी-प्रक्रिया-नतिजा पक्षको बहसमा जोड दिने, समग्रताको

खोजी गर्ने पनि प्रचलन देख्न सकिन्छ (शैगुपके, २०८१ ख, ERO, 2025a; ERO, 2025b)। बालबालिकामा भाषिक र गणितीय साक्षरताको प्राप्तिजस्ता मूर्त सूचकदेखि सिकाइको सान्दर्भिकता, उपयोगिता जीवनउपयोगी अमूर्त आयाममा शिक्षाको गुणस्तरका बहस भएका छन्। न्यूनतम सिकाइ वातावरण, लगानी, सिकाइ प्रक्रिया, नतिजा वा सिकाइका विषय नेपालको विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका योजनामा दोहोरिएर आएका छन्। शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले गरेको अनुसन्धान कार्यबाट सिकाइ उपलब्धि, सक्षमताको उपल्लो स्तर प्राप्ति, लगानी-प्रक्रिया-नतिजाको समग्रता, सेवाको प्रभावकारिता, सरोकारवालाको सन्तुष्टि, तोकिएका मापदण्डको पालनालाई गुणस्तरको रूपमा लिएको देखिन्छ (शैगुपके, २०८१ क)। विद्यालय शिक्षामा गुणस्तरसम्बन्धी बुझाइ र सो प्राप्तिको अवस्था मापनका लागि आधार तय गर्नुपर्ने देखिन्छ।

अन्य विषय

माथि चर्चा भएका विषयका अतिरिक्त शिक्षासम्बन्धी आयोजना, स्थानीय तह, शिक्षा विकास निर्देशनालयहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा सेवा प्रवाह अध्ययन केन्द्रबाट भएका छन्। यस्तै, सिकाइ आपूर्ण तथा द्रुत सिकाइ योजना र कार्यान्वयनका लागि विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था यकिन गर्न निदानात्मक परीक्षणको खाका तथा साधनहरू विकास गरिएको छ। निदानात्मक परीक्षणको खाका तथा साधन विकासले स्थानीय तह र विद्यालयबाट हुने सिकाइ आपूर्ण र द्रुत सिकाइ कार्यक्रम कार्यान्वयनमा मदत पुगेको छ। यसै गरी, प्रारम्भिक कक्षा पठनको मापन, प्रारम्भिक कक्षाको गणितीय क्षमता मापनका साधन विकास, अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि अनुकूलन गरिएको प्रारम्भिक कक्षाको पठन र गणितीय क्षमता मापनका साधन विकासका कार्यहरू पनि केन्द्रबाट भएका छन्। यसबाट पनि प्रारम्भिक कक्षामा भाषिक र गणितीय सक्षमता मापन र अपाङ्गता समावेशी शिक्षा विकासमा मदत पुगेको छ। यी अनुभवलाई पनि विद्यालय तहसम्म प्रचार गर्ने र क्षमता विकास गरिनुपर्ने देखिएको छ।

केन्द्रसम्बन्धी कानुनी प्रावधानबमोजिम यसको नेतृत्वका लागि शिक्षा परीक्षकको नियुक्ति गर्नुपर्ने छ। केन्द्रका काममा मार्गदर्शनका लागि अनुसन्धान समिति र अन्य विषयगत समितिको योगदान महत्त्वपूर्ण हुन्छ। केन्द्रको अनुसन्धानसम्बन्धी दायरा विस्तार गर्ने, यसको स्वायत्तताको स्वरूप विषयमा छलफल र कार्यान्वयन गर्ने, केन्द्रले अन्य निकायसँग अनुसन्धान विषयमा सहकार्य गर्न सक्ने विषय छलफलका विषय हुन्।

निष्कर्ष

केन्द्रको आफ्नै काममा सुधार, भएका अनुसन्धान र परीक्षणसम्बन्धी कामबाट विद्यालय शिक्षा प्रणालीमा सुधार, केन्द्र र सम्बद्ध विज्ञको क्षमता विकास र सुदृढीकरण, पद्धति विकासजस्ता विषय केन्द्रको प्राथमिकताका विषय हुन्। यसका लागि अनुसन्धानको निरन्तरता, प्रविधि र औजारको उपयुक्तता, जनशक्तिको दक्षता उत्तिकै जरुरी पक्ष हुन्। अनुसन्धानबाट प्राप्त प्रमाणलाई सबै तहका नीति, कार्यक्रम र अभ्यासको सुधारसँग जोडिनुपर्छ। केन्द्रको कार्य र यसमा आधारित सुधारबाट विद्यालय शिक्षा पद्धतिको नतिजा, सन्तुष्टि, सिकाइ उपलब्धि, सेवा प्रभावकारिता र पद्धतिको चुस्तताजस्ता अपेक्षा प्राप्त हुने छन्।

सन्दर्भ सामग्री

- शिक्षा ऐन, २०२८ (नवौं संशोधन, २०७४)
- शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र। (२०७४)। शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र सञ्चालन निर्देशिका, २०७४
- शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र। (२०८१ क)। वार्षिक प्रतिवेदन २०८०/८१।, आर्थिक वर्ष २०८०/०८१
- शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र। (२०८०)। शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको वार्षिक प्रतिवेदन, आर्थिक वर्ष २०७९/०८०
- शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र। (२०७६)। शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रको वार्षिक प्रतिवेदन, आर्थिक वर्ष २०७५/०७६
- शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र। (२०८१ग)। सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकको नेतृत्व कार्यसम्पादन परीक्षण मार्गदर्शन २०८१
- शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र। (२०८१घ)। सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकको नेतृत्व कार्यसम्पादन परीक्षण साधन २०८१। (बाह्य परीक्षण तथा स्व-मूल्याङ्कन प्रयोजनार्थ)
- शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र। (२०८१)। शिक्षा विकास निर्देशनालयको कार्यसम्पादन परीक्षण मार्गदर्शन र परीक्षण साधन, २०८१
- शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र। (२०८१ ख)। सामुदायिक विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण मार्गदर्शन, २०८१
- शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि तथा प्रविधि मन्त्रालय। (२०७९)। विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७९-२०८८
- Education Review Office. (2024). *School Readiness Report 2080 BS (2023/24 AD)*
- Education Review Office. (2025a). *National Assessment of Student Achievement-2022, Grade 5*
- Education Review Office. (2025b). *National Assessment of Student Achievement 2023, Grade 10*